

УДК 371(09)

О. В. Невмержицька

**ФІЛОСОФІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ЯК ПІДГРУНТЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ОСНОВ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.**

Формування змісту виховання залежить від низки чинників, серед яких, зокрема, соціальне замовлення суспільства, головна мета педагогічного процесу, рівень розвитку педагогічної теорії та практики, система визнаних у суспільстві цінностей тощо. Опосередковано на цей процес впливають також і домінуючі у суспільстві філософські напрями і течії. Саме філософія допомагає педагогіці визначити мету виховання, а відтак надати їй аксіологічного спрямування.

З ХІХ ст. бере свій початок філософія української національної ідеї як складова загальноєвропейського національного руху. Серед представників європейської інтелігенції, які стояли біля витоків філософії національної ідеї, росіянин П. Чаадаєв, поляки Б. Трентовський, А. Міцкевич, чехи Я. Колар, Ф. Палацький, болгари П. Хілендарський та С. Врачанський, німець Й. Фіхте, француз Ж. Мішле, італійці В. Куоко, Дж. Мадзіні, іспанець Г. Ганівет та ін. Розробка української національної ідеї бере свій початок від Кирило-Мефодіївського братства, члени якого намагалися шукати місце України і українців у світі, специфіку українського національного духу тощо.

Аналіз наукової літератури показав, що сучасними науковцями глибоко і всебічно досліджено основні засади філософії національної ідеї (В. Горський, О. Забужко, К. Кислюк та ін.). Аксіологічні засади сучасного українського виховання стали предметом досліджень І. Беха, О. Вишневецького, В. Постового, О. Сухомлинської та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні впливу філософії національного відродження на формування змісту виховання у вітчизняному освітньому просторі першої половини ХІХ ст.

Вітчизняні науковці, зокрема К. Кислюк, у розвитку української національної ідеї виділяють три етапи.

Перший з них – академічний – завдяки працям П. Куліша, М. Костомарова, Т. Шевченка сприяв привертанню уваги тогочасного суспільства до минулого українського народу. З-під пера цих діячів постало уявлення про український народ, самобутній у своїй національній вдачі, самостійний на власній землі, проте у єдності і нерозривному зв'язку з російським народом.

Другий – культурно-освітній етап – характеризується усвідомленням самобутності історії українського народу і необхідності його звільнення від поневолення. Він пов'язаний насамперед із творчістю М. Грушевського та Д. Чижевського.

На третьому – політичному – етапі ця теза стала основною для ідеологічної платформи українського визвольного руху. Він бере свій початок із праці М. Міхновського „Самостійна Україна”, в якій задекларовано бажання української нації вилитися у форму самостійної і незалежної держави [1, с. 85 – 86].

Зупинимося детальніше на цінностях притаманних першому етапові розвитку філософії української національної ідеї.

На кінець XVIII – початок XIX ст. припадає період великих політичних та соціальних змін. З політичної карти світу зникли Річ Посполита, до складу якої входила велика частина українських земель, а також Кримське ханство. „У новітній час українські землі виступили у новій політичній конфігурації: після першого розподілу Польщі (1772) до складу Австрійської імперії були включені Галичина, частина Волині і Поділля; у 1774 р., після чергової війни з Туреччиною, Росія приєднала до себе Крим і північночорноморські степи; у 1775 р. до Австрії була приєднана Буковина, яка була частиною Османської імперії; після другого поділу Польщі (1793) до Російської імперії перейшла Правобережна Україна (Київщина, Волинь, Поділля), після третього поділу (1795) – Берестейщина” [2]. І таке влаштування українських земель залишалося практично незмінним аж до першої світової війни.

Зрозуміло, що перебування під чужинським пануванням спричинялося до асиміляції українців із росіянами, поляками, румунами тощо. В таких умовах раз за разом виникали заклики до збереження національної ідентичності. Традиційно початок українського відродження пов’язують із виходом у світ „Енеїди” (1798) І. Котляревського, а відтак з початками нової української літератури, що ґрунтується на живій українській мові. Значення мови у житті кожного народу є надзвичайно великим. Вона є його душею, об’єднуючим та цементуючим фактором. Саме з опублікуванням „Енеїди” розпочався процес пробудження національної самосвідомості, прагнення розвивати українську духовну культуру на основі кращих історичних надбань та рідної мови. Проте цей час історики часто називають „локальним патріотизмом”. „Тип малороса”, який поєднував симпатію до України, до її природи, пісень і т.п., з відданою службою Російській імперії, був однією із характерних фігур в українській політичній і культурній історії XIX ст.” [2].

Наступна хвиля українського руху була пов’язана з впливом французької революції та поширенням романтизму. „Романтики прославляли народ, його пісенну культуру, традиції, як вияв його своєрідного духу. Вони зруйнували старе погірдливе ставлення до народної культури як до чогось завідомо нижчого, вульгарного, ствердивши, що саме з народного джерела інтелектуали можуть черпати найкращі зразки для своєї творчості. Кожна народна культура має свою самостійну вартість і по-своєму спричиняється до духовного багатства світу” [2].

На цьому етапі процес національного відродження отримав філософсько-релігійне обґрунтування. Він пов'язаний з іменами Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки та ін., діяльністю декабристів, зокрема Південного товариства, а також таємних гуртків, які створювалися у навчальних закладах, зокрема у Харківському університеті та гімназії вищих наук у Ніжині. Проте у цей період український суспільно-політичний рух варто розглядати в контексті російського та польського національних рухів. Заклики до боротьби за національну незалежність України ще не лунали, проте з'явилися передумови до їх появи.

Новий етап в українському національно-визвольному русі пов'язаний з Кирило-Мефодіївським братством, яке виникло у Києві в січні 1846 р. та проіснувало до кінця березня 1847 р. До його складу увійшло 12 осіб, представників інтелігенції. Його активними діячами були М. Костомаров та П. Куліш. Творчість М. Костомарова, зокрема його праця „Дві руські народности”, переконливо доводить окремішність, самобутність українського народу, його неподібність з народом російським, а відтак і рівне право обидвох народів на самостійність та державність. До основних цінностей українського народу автор відносив домінування особистості над громадянськістю, щирі релігійність та духовність, толерантне ставлення до інших народів, національну гостинність, відсутність експансивності, пасивну терпеливість і поступливість у стосунках з сусідами, мрійливість та ліричність [3]. Наявністю таких характеристик пояснював М. Костомаров підневільне становище українців. Саме тому намагався обґрунтувати ідею єдності пригноблених слов'янських народів, яка змогла б усунути їх національне гноблення. Ця ж ідея лягла в основу діяльності Кирило-Мефодіївського братства.

Програмні засади товариства було викладено у „Книзі буття українського народу” та „Статуті Слов'янського братства Св. Кирила і Мефодія”. В основі праці М. Костомарова „Книги буття українського народу” – традиції романтизму та ідеї християнської філософії. Відтак, на думку автора, лише з Богом можливий шлях до спасіння. При цьому необхідно дотримуватися двох умов, які відповідають Божому задуму: принципом співжиття усіх народів має стати рівність та свобода; для кожного народу необхідними та важливими мають бути любов та віра в єдиного Бога [4]. Відтак очевидно, що співжиття народів має регулюватися низкою цінностей, серед яких пріоритетними автор вважає християнські та громадянські. Вважаючи, що українському народові завжди був притаманний потяг до свободи, кириломефодіївці відводили йому месіанічну роль, а в основі їх поглядів лежав християнський утопізм, демократичний реформізм, слов'янофільство та патріотизм.

Статут товариства визначив основу, на якій має базуватися його діяльність: утвердження в суспільстві християнських (любов, мир, свобода, рівність для всіх та братство народів тощо) та національних

цінностей (збереження духу та ідеї народного життя). Член товариства В. Білозерський вказував: як вірні громадяни, як вірні сини своєї батьківщини, натхненні бажанням для неї всякого добра і усвідомлюючи, що воно можливе лише при виконанні заповітів нашого Божественного Спасителя, ми повинні прагнути до здійснення у ній Божої правди, до воцаріння в ній свободи, братньої любові і народного добробуту, незалежного розвитку тієї ідеї, яка вкладена Творцем у природу нашого народу [5, с. 37]. Поширення цих цінностей, на думку членів товариства, повинно відбуватися шляхом освіти та прилучення громадян до Христових ідей.

Члени Кирило-Мефодіївського братства перебували під великим впливом Т. Г. Шевченка – непересічної особистості, ідейного натхненника українства, творчість якого переконливо довела окремішність українців, з своєю власною мовою, літературою, національними рисами та прагненнями. Оцінюючи його творчість з позицій сьогодення, можна виділити цінності, які поет ніс у народ: ідею української самостійності та державності, демократизації усіх сфер життя, любов до батьківщини та свого народу тощо.

Отже, кирило-мефодіївці зробили важливий внесок у розвиток української національної ідеї: вони не лише визнали українців окремим народом, з своєю мовою, звичаями, традиціями, мистецтвом та історією, але й кинули заклик до звільнення з національного та соціального рабства.

Під впливом політики „просвіченого абсолютизму”, нових європейських течій, політичних, соціальних і культурних змін у Галичині в перші десятиліття XIX ст. з’являється перше покоління „будителів”. В основній своїй масі – це були греко-католицькі священники, які стали носіями і популяризаторами української національної ідеї на західноукраїнських землях. М. Левицький, І. Могильницький, Й. Левицький, Й. Лозинський та ін. виступали за початкову освіту рідною мовою, долучилися до заснування нових шкіл для українських дітей та молоді, працювали над створенням брошур для народу, а також низки підручників, зокрема з граматики української мови.

У 1834 р. двадцять молодих людей, семінаристів та священників об’єдналися навколо М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, утворивши товариство „Руська трійця”. Головним його досягненням стало упорядкування та видання у 1837 р. збірки „Русалка Дністровая”. У ній було опубліковано народні пісні, думи, історичні документи, які розкривали героїчне минуле українського народу та поетизували національних героїв. Альманах міг послужити добрим засобом національного виховання української молоді. Саме тому влада конфіскувала та знищила майже весь тираж, а її автори довгий час переслідувалися.

Як зазначає Я. Грицак, заким національні будителі могли обнародувати переконливу концепцію своєї нації, їм та їхнім попередникам доводилося жити і працювати у політичному і

культурному просторі, що був здомінований іншою, «історичною» нацією. Як правило, вони були позбавлені власних національних шкіл, національних організацій, видань тощо. Тому національні будителі творили свою культуру, користаючи з можливостей, які вони знаходили серед панівної нації. Це неминуче вело до переймання чужих концепцій, яких пробувано пристосувати до будівництва власної національної ідентичності. Образно кажучи, розвиток ідеології неісторичних націй на перших порах нагадував життя личинки у чужорідному тілі, поки ця личинка могла набрати власного тіла [2].

Українське шкільництво початку ХІХ ст. перебувало у жалюгідному стані. На Лівобережжі уряд проводив русифікаторську політику, на Правобережжі – відбувалися колонізаторські процеси. Проте ідеї, пропаговані кирило-мефодієвцями, Т. Шевченком, М. Костомаровим, П. Кулішем та ін. принесли свої плоди. З 50-х рр. ХІХ ст. українське шкільництво завдяки приватній ініціативі починає відроджуватися. Все більше педагогів, зокрема, М. Пирогов, К. Ушинський виступають за навчання у школах рідною мовою.

Отже, ідеї, які розвивалися в руслі філософії української національної ідеї та ширилися українськими землями, сприяли збереженню національної ідентичності українців, спонукали їх до захисту рідної мови, рідної освіти та шкільництва.

Нами проаналізовано лише перший етап розвитку філософії національної ідеї. Безумовно її подальший розвиток мав ще вагомий вплив на формування освітніх ідеалів. Власне, їх аналіз може стати перспективним для подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Кислюк К. В. Філософія. Модульний курс / К. В. Кислюк. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 416 с. **2. Грицак Я.** Нарис історії. На досвітках нової доби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sb7878.ucoz.ru/publ/164-1-0-514>. **3. Костомаров М.** Дві руські народности / М. Костомаров. – Київ – Лейпціг : Українська накладня, [1920?]. – 111 с. **4. Костомарів М.** Книги битія Українського Народу / М. Костомарів. – Львів – Київ, 1921. – 24 с. **5. Пояснення** В. М. Білозерського до статуту Кирило-Мефодіївського братства // Костомаров В. І. Закон Божий (Книга буття українського народу. – К. : Либідь, 1991. – С. 36 – 39.

Невмержицька О. В. Філософія національної ідеї як підґрунтя аксіологічних основ вітчизняної освіти першої половини ХІХ ст.

У статті розкритий ціннісний зміст творів Т. Шевченка, М. Костомарова, програмних документів Кирило-Мефодіївського братства тощо. Проаналізовано їх вплив на формування освітніх цінностей першої половини ХІХ ст. Доведено, що вони посприяли

збереженню національної ідентичності українців, спонукали їх до захисту рідної мови, рідної освіти та шкільництва.

Ключові слова: цінності, філософія національної ідеї, освіта.

Невмержицкая Е. В. Философия национальной идеи как основа аксиологических начал отечественного образования первой половины XIX в.

В статье раскрыто ценностное содержание произведений Т. Шевченко, М. Костомарова, программных документов Кирилло-Мефодиевского братства и т.п. Проанализировано их влияние на формирование образовательных ценностей первой половины XIX в. Доказано, что они способствовали сохранению национальной идентичности украинцев, побудили их к защите родного языка, образования и школы.

Ключевые слова: ценности, философия национальной идеи, образование.

Nevmerzhytska O. V. Philosophy of National Idea as a Basement of Axiological Bases of the Domestic Education in the First Half of the Nineteenth Century

The evaluative content of T. Shevchenko's and M. Kostomarov's works is analyzed in the article and their influence on the formation of educational values of the first half of the nineteenth century is showed. It is also proved that named works contributed to the preservation of Ukrainian national identity, prompted the Ukrainian to protect native language, education and home schooling.

Key words: education, philosophy of national idea, values.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Кемінь В. П.

УДК [378.011.3–051:62]:34(477),,190/193”

I. В. Федосова

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИЩОЇ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (ПОЧАТОК – 30-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Освіта є пріоритетним напрямом державної політики країни. Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення